

ВІДБИТТЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМИН У ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ, УГОРСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ МОВ

МЕЛІКА Г. І. (Ужгород)

Словниковий склад мови та її ідіомів вміщує в собі лексеми, які виникали на різних етапах її розвитку внаслідок потреби називання нових предметів побуту і культури, знарядь праці і її здобутків; власних назв людей, їх поселень, водотоків, рельєфу місцевості тощо. Етимологічний аналіз повнозначних слів (загальних і власних назв) дає можливість розкрити давні мотиви називання явищ, їх власномовне або чуже походження, їх первинні та похідні значення, які у свою чергу відкривають досліднику інформації про етнокультурні особливості та міжетнічні взаємини забутих реалій минулих діб. Так, наприклад, назви міст *Берегово*, *Тячево*, *Хуст* і ін. скривають в собі пам'ять з 12-го по 14-е століття про тодішню німецьку присутність на території сучасного Закарпаття.

Угорська форма назви м. *Берегово* – *Beregszász* складається з *Bereg* від середньо-нижньо-німецького (саксонського) *bereg* «Berg» (гора) та *szász* «Sachse» (саксонський, саксонець), що означало «Гора Саксонська/ців»; *Тячево/Тячів* походить від середньо-нижньо-німецького (фландрійського) складного слова *diescō/ōū* – тобто *diesc* «deutsch» (німецький) + *ōū* «Aue» (мокре поле), що означало «німецьке (мокре) поле». Угорці сприймали цю назву на слух як *técső* (*Técső*), в якій слабка приголосна фонема /d/* сприймалася як /t/, а дифтонг /ie/ – як довга закрита фонема /é/; звукосполучення /sc/ перетворилося внаслідок пересування приголосних в афрікату /č/. Завдяки цим звуковим зміщенням утворилася угорська назва міста – *Técső*. В українському закарпатському уговорі Тячівщини дифтонг /ōū/ делабіалізувався і перетворився в українське (русинське)** звукосполучення /eu/ або /ew/, а німецька слабка фонема /d/ перед /ie/ палаталізувалася в /ty/. Таким чином виникла звукова форма *tyčeū*, яка зафіксована в актах XV ст. як *Techew*. Завдяки мовній асиміляції морфема –ew (ōū) перетворилася у говірковий суфікс –evo, який характерний багатьом топонімам краю. Найбільш

спірною є етимологія та відповідна мотивація назви м. *Хуст* (*Hust/Chust, Huszt*). Якщо врахувати ту обставину, що впродовж «соляного шляху» на відстані прямої видимості стояли на підвищеннях вежі-замки в *Довгому Полі*, *Тячеві*, *Вишкові* і *Хусті*, то останній (замок) стояв на крутому схилі високої гори з виглядом на Тису. Саме ознака «крутий схил» могла мотивувати назву «*burc up de Khust*» (замок на схилі гори), де *k^hust*, від якого походить німецьке «*Küste*» (берег моря), у фландрійському варіанті середньо-нижньо-німецькому стані мови це слово означало «гора», «схил гори». Апельатив *k^hust* (з сильним придиховим /k^h/) ненімці сприймали як власну назву *Хуст/Chust/Huszt*, якою іменували не лише замок, але й військове містечко у підніжжі гори, а згодом і саме місто (МЕЛІКА 1997, 152).

Німецькі переселенці із Фландрії і Саксонії (XII-XIV ст.) досить швидко асимілювалися з місцевим українським і угорським населенням; не залишивши за собою ні архітектурних (за винятком руїн сторожових замків «соляного шляху»), ні інших пам'яток культури. Єдині сліди їх присутності – це німецькі прізвища серед русинського і мадярського населення, наприклад: *Флінтер* від *vlint* «вогняний камінь», *Гроткоп* від *grotkop(e)* «велика голова», *Коперльос* від *kope(r)los* «без голови», *Гака* (мад. *Haak*) від *hāke* «гачок», *Дан* (рус. *Дан*) від *dān* «датчанин», мад. *Szász* (рус. *Сас*) від *sahs/sās* «саксонець» та прізвища франконського, баварського і ін. походження, які у більшості випадків з'явилися пізніше і згодом частина з них також асимілювалися (ЧУЧКА 1969, 696-705).

1. Розвиток міжетнічного простору Верхнього Потисся

Дунайсько-Тисянська рівнина здавна була місцем перетину шляхів різних племен і народів, що приводило до конфліктів та воєн, але й до взаємодії культур між ними. Глибокі міжетнічні взаємини відбулися вже на межі III-II тис. до

* В тексті використовується єдина для говірок всіх мов – фонологічна транскрипція (див. примітку в кінці статті).

**3 метою розрізнення закарпатських українців та їх говорів від українських говірок решти території України, в статті використовують у етнічному плані прикметник «русинський/-а/ -і» від етноніма «русин»; у політичному розумінні – це українці як автохтонні мешканці Закарпаття. Таке ж розрізнення робиться між «угорець/-ський» та «мадяр/-ський».

нар. Христа, коли внаслідок міграції племен егейська цивілізація занесла землеробство, бронзолварну справу, керамічне виробництво тощо. У той час з'являється використання коня як тягової сили та найздної тварини для швидшого пересування на близькі і далекі відстані (БАЛАГУРИ 2001, 323).

Від VII ст. до н.е. і до II ст. н.е. в регіоні проживали кельти, які згодом асимілювалися з фракійцями, даками і ін. народами басейну Дуная, передавши їм знання про методи здобуття заліза і виготовлення з нього зброї, знаряддя праці, посуду та інші предмети побуту (КОТИГОРОШКО 1992, 35). У I ст. після нар. Христа сюди прийшли сармати, яких у II ст. підкорили сусіди і квади (вестготи); останніх витіснили алани – пришельці з північного сходу (Уралу) –, яких у III ст. підкорили вандалі. Орди гуннів увірвалися у Європу у IV ст. і після ряду поразок осіли на просторах рівнини Дуная. Між V і VIII ст. у Дунайсько-Тисянській рівнині перебували і проходили на тривалій або короткий час східні готи, гепіди, лонгобарди, франки, булгари, білі хорвати, серби і ін. народи та племена північно-західної і південно-східної Європи (ONDROUCH 1936, 38). Наприкінці IX ст. з'являються в ареалі Верхнього Потисся майже одночасно зі східними слав'янами також мадяри (BIDERMANN 1867, 41; LEHOCZKY 1881, 47). Великі пересування народів зупиняються у X ст., хоча подібні набіги кочівників як татаро-монголів у XIII ст. та турків з XV по XVII ст. траплялися час від часу в різних регіонах Європи зокрема в її центральній частині.

Сучасний міжетнічний стан Вернього Потисся почав утворюватися з XVI ст., коли Габсбурги після 1526 року під час панування Фердинанда, який водночас став королем Угорщини, Хорватії, Богемії, всієї Моравії і великої частини Сілезії заснували багатонаціональну Австрійську Монархію (BRACHETTI 1860, 901). Згідно перепису населення 1857 року Австрійська Монархія нараховувала у своєму складі такі народності: німців 8 млн., чехів, моравців і словаків 5,9 млн., поляків 2,1 млн., русинів і росіян 3 млн., словенів 1,2 млн., хорватів 1,35 млн., сербів 1,45 млн., болгарів 25 тис., італійців 3 млн., румун 2,5 млн., угорців 5 млн., греків 9,2 тис., албанців 2,1 тис., вірменців 16 тис., циган 84 тис., євреїв 1,048 млн. чоловік (BRACHETTI 1860, 855-856). В межах монархії відбувалися не значні але постійні переміщення населення, що спричиняло їх змішування. Виникали міжетнічні конфлікти та визвольні рухи, які придушувалися багатонаціональною армією Австрійської Монархії. Етнічне змішування населення

відбувалося і в північно-східній Угорщині: в Ужоцькому, Березьському, Угочському і Марморощському комітатах, де у 1880 році за не повними даними проживало 109 тис. українців-русинів, 45,2 тис. євреїв, 21,3 тис. угорців, 15,2 тис. німців, кілька тис. (?) румун, 1069 словаків (MELIKA 1993, 97).

Питання процесів етнічного змішування населення краю внаслідок феодално-кріпосницької системи розглядалися і описувалися багатьма авторами (ГРАНЧАК 1993; ТИВОДАР 1999 і ін., а також HODINKA 1900; GABRIEL 1936 і т.д.). Це стосується й виникнення німецьких, словацьких і ін. поселень початку XVIII та XIX ст.; матеріали з цих питань знаходимо в публікаціях різних авторів (KOZAUER 1979; MELIKA 1994; ПАВЛЕНКО 1995 і б.ін.). В даній статті не буду торкатися процесу колонізації; мова йтиме головним чином про культурні взаємини в інтеретнічному просторі Закарпаття, які віддзеркалюються в словниковому складі говірок української, угорської та німецької мов; не торкаюся в статті й етнокультурних запозичень в говірках словацької і румунської мов.

2. Розвиток мовної ситуації на Закарпатті.

Розрізнення міжмовних запозичень етнічного і цивілізаційного характеру

На території сучасного Закарпаття здавна взаємодіють говірки української, угорської, німецької, румунської і словацької мов, які тут перманентно функціонують по кілька століть. Чеська як державна мова діяла на Підкарпатті між двома світовими війнами, нормативна українська мова стала домінуючою, а російська державною після 1945 року.

В етнолінгвальному відношенні особливий інтерес становить віддзеркалення міжетнічних культур у словниковому складі говірок закарпатських українців, угорців, румун, німців та словаків, з яких останні два етноси на території Закарпаття контактують з іншими з 18-го ст. маргінально і інтраєриторіально; якісно і кількісно вони взаємодіють не рівномірно. Міжетнічні культурні взаємини та їх мовне вираження знаходимо передусім у взаємних говіркових запозиченнях мов, що поряд функціонують в одній і тій ж локальності. Не вилучаються, звичайно, можливі запозичення з мов, які позначають етнокультурні реалії віддалених народів, назви яких потрапили в закарпатські говірки через представників тих народів, що відвідали нашу землю, або внаслідок значної кількості Закарпатців (русинів, мадярів, швабів і т.д.), що в силу певних обставин побували на заробітках у різних країнах (США, Канада, Францію,

Белгію, Німеччину і ін.), звідки й занесли назви відповідних етнореалій.

Розглядаючи віддзеркалення взаємодії культур різних народів в запозичених словах їх мов, треба відрізнити етнокультурні реалії від культурних реалій цивілізації. Якщо певна культурна реалія є витвором якогось етносу (їжа, напій, одяг, традиції тощо), то запозичена її назва й відбиває цю етнокультурну реалію. Якщо ж культурна реалія є набанням розвитку науки, технологічного прогресу, соціальних та адміністративних перетворень, які носять інтернаціональний (ареальний) чи навіть загальнолюдський (глобальний) характер, то такі запозичені назви відбивають не етнічні, а цивілізаційні реалії (LAROUSSE 1980, 195). В даній статті дотримуюсь саме цього принципу. Звичайно, межі між обома шарами культурних реалій і відповідних їх запозичених назв, не чіткі та нерідко спірні.

Іншомовні елементи в русинських (українських) говірках Закарпаття досліджувалися і описувалися вченими Ужгородського університету: це мадяризи (ЛИЗАНЕЦ, 1976), словацькі, чеські і польські лексеми (ДЗЕНДЗЕ-ЛІВСЬКИЙ 1969), германізи з німецьким етимомом (HVOZDIAK 1999); описувалися русинські лексеми в угорських говорах (POT 1973) та іншомовні слова в німецьких говірках області (MELIKA 1999). В цих дослідженнях не диференціюються запозичення, які, з одного боку, увійшли в закарпатські говірки української, угорської та німецької мов в результаті етнокультурних взаємин та, з другого боку, як наслідок цивілізаційного процесу. Іншомовне слово розглядається як запозичення мови, з котрої воно проникло в дану русинську, мадярську або німецьку говірку закарпатського регіону. Так, наприклад /*akumulyator*/ «аккумулятор» розглядається як російське запозичення в говірках всіх діючих мов на Закарпатті: *akumu'lyator* в русинських, *akumu'lator* в німецьких, *âkumulator* в мадярських говірках. А тим часом слово «аккумулятор» наявне в словнику української, *akkumulátor* – угорської, *Akkumulator* – німецької, *akumulátor* – чеської нормативних мов. Паралелі цього слова знаходимо в французькій (*accumulateur*), англійській (*accumulator*) мовах, основа яких походить з латинського *accumulare* «накопичувати». До речі слово *akumu'lator* було відоме певному колу людей Закарпаття ще у 30-ті роки 20-го ст., адже акумулятори стояли вже на тодішніх автомобілях. Те саме можна сказати стосовно запозиченого слова *an'tena* «антена», яке вживається представниками говірок всіх діючих на Закарпатті мов.

Вузькому колу мешканців краю це слово стало відомим в 30-их роках минулого століття, коли разом з радіоприймачем – чеським *radijem* мусіла використовуватися *anténa* (угор. *antenna*, нім. *Antenne*, франц. *antenne* від лат. *antenna* «довга жердина/мачта на кораблі») у значенні пристрою приймача або передавача для прийому/передачі електромагнітних хвиль. До іншомовних елементів цивілізаційного шару відноситься велика кількість трансферів. Цю категорію слів було запозичено говірками регіону з чеської, угорської, російської або української мов лише тому, що вони у відповідному часі стали державними мовами на Закарпатті. Те, що слова, які позначають бувший чи теперішній технічний прогрес (*arma'tura*, *as'falt*, *av'tobus*, *bata'reja*, *kanali'zatsija*, *ma'séna*, *kom'pjuter*), адміністрацію (*gim'nazija*, *prokura'tura*, *po'lisija*, *par'lament*), засоби комунікації (*inter'net*, *pošta*, *tele'graf*, *tele'fon*), дипломатичні і політичні взаємини (*demo'kratija*, *ekstra'dejsija*, *komjuni'ke*, *partija*) тощо, є не первинним джерелом трансферів з тієї чи іншої мови, а збігом обставин, згідно з якими відповідна мова на той час була державною – при будь-яких інших обставинах шар цивілізаційних запозичень все ж потрапив би в говірки мов діючих на Закарпатті, як вони потрапили в інші регіони і країни з іншими державними мовами-домінантами (в Угорщину, Чехію, Словаччину, Румунію і т.ін.).

3. Запозичення етнокультурного плану на Закарпатті між представниками говірок української, угорської і німецької мов

До шару запозичень, які відбивають етнокультурні взаємини різних народів регіону, відношу такі, які позначають етнічні реалії властиві саме цим народам і ними ж витворені, а також реалії місцевої дикої або культивованої фауни і флори, які ними (відповідними етносами) специфічно використовуються в їх повсякденному житті.

З появою нових поселенців запозичування іншомовних лексем розпочинається з етнонімів, що називають нових прибульців. Так, з поселенням німецьких колоністів по сусідству і на спільній з автохтонним населенням землі, виникла у місцевого люду необхідність німців назвати. Українському (русинському) населенню для позначення німецького народу давня була відома назва *nyimetsy* ('*nyimtsijny'metsykej*). Етнонім *švab* (*šva'be*, *švab'ske*) русини запозичили від мадярів, які всякого німецького поселенця Мадяричини називали словом *švab* (*švabok*), як колишє словом *šas* (*šasok*).

останнє теж вживалося синонімом до *'nemet* (*'nemetek*) «*nemet*», для позначення будь-якого осідлого в Угорщині «німця». Самі себе німці називають *'šváb* (*'švova*, *'švábíš*) «Schwabe», *'pem* (*'pema*, *'pemiš*) «Böhme», *'taič* (*'taič/-a*) «Deutscher».

Русинів німці називали *rus 'nak*, *rus 'niak* (*rus 'niakn*, *rus 'nakiš*), *ru 'ten* (*ru 'tena*, *ru 'tenalait*, *ru 'teniš*), гуцулів – *'hutsul* (*hu 'tsuln*, *hu 'tsuliš*). Назви «бойки» і «лемки» німці не вживали; вони їх називали або *po 'lak* (*po 'lagn*, *po 'lakiš*), тобто «поляками», або ж *verxá 'vinets* (*verxá 'vintsn*, *verxá 'viniš*) від русинської назви «Верховина – верховинець». Мадяри називали русинів *'rusin* (*'rusinok*), *'ruten* (*'rutenok*), *'hutsul* (*'hutsulok*), а також *'oros* (*'orosok*) «*corosz*» (росіянин). Назви «бойки» і «лемки» серед мадярського населення Закарпаття не вживалося – цих людей називали *'verxávinets* або ж *'lendyel* (*'lendyelek*). Назва *ukra 'inr* (*ukra 'iniš*) та *'ukran* (*'ukranok*) «українець» серед німців і мадярів стала вживатися лише після 1946 року.

Мадярів русини називають *'madyar* (*ma 'dyare*, *ma 'dyarskej*), власне так, як мадяри самі себе називають – *'mádyár* (*'mádyárok*); німці їх називали *'madyar* (*ma 'dyarn*, *ma 'dyariš*). Крім множини *ma 'dyarn* використовується також множина форма *'ugrn*, *ugrtn*, *'ungrn*, «Ungarn» (*'ugriš*, *'ungariš*) «ungarisch».

Румунів русини називають *ru 'mun* (*ru 'mune*, *ru 'munskej*), *'váláx* (*vá 'láxe*, *válášskej*), мадяри їх називають *'roman* («*romanok*»), а німці – *'vláxn*, *ru 'mena* «Rumänen». Словаків русини так й називають *slávak* (*slá 'vake*, *slá 'vatskej*), іноді використовувалася назва *'outen*. Мадяри використовують дві назви *'slovak* (*'slovakok*) і *'tout* (*'toutok*). Серед німців переважає назва *'slovak* (*slo 'vakn*).

3.1. Відображення етнокультурної взаємодії русинського, мадярського і німецького населення Закарпаття в запозиченнях їх говірок

Взаємодія культур новими прибульцями і місцевим населенням відбувалася вже тоді, коли німецькі і словацькі поселенці ще були монолінгвами, або знаходилися на початковій фазі становлення субординативного білінгвізму. Незважаючи на обмежені можливості спілкування, німцями і словаками запозичувалися лексеми етнокультурних реалій, які називали незвичні для них предмети одягу, обuvi, їжі, напиктів, деякі обрядові особливості тощо.

До предметів одягу належала русинська гунь *'hunyál*, яку носили русини (переважно пастухи). Це був специфічний плащ, що виготовлявся з грубої тканини, в яку вишивалися пасма овечої шерсті. Русинській *'hunyál* подібним

чином була виготовлена мадярська *guba* /*'gubál*, яка здебільша була зроблена не з білої, а з чорної овечої шерсті. Русинське (рус.) *'hunyál* увійшло в мадярські (мад.) говірки як *'hunyál*, а в німецькі (нім.) – *'hunyál*; саму ж гуню німці дуже рідко носили. Мадярську *guba* також пізнавали русини і німці (мад. *'gubá* «*guba*» > рус. і нім. *'guba*), але лише зрідка її носили. Етнокультурні реалії *'hunyál* і *'gubá* вже давно не носять, а самі запозичення архаїзувалися. Однак серед німців Мукачеве та його околиці словом *'gubá* називають різдвяних вертеп, які на святий вечір сповіщають вірників, що Христос народився. У більшості говірок Закарпаття для позначення вертеп використовується слово **бетлегеми**: рус. *betle'heme*, мад. *'betlehemek*, нім. *'betleheml-zinga*.

В говірках української, угорської і німецької мов Закарпаття є багато слів, що позначають одягу, наприклад, мад. *'gátyá* «*gatyá*» > рус. *'gatyí*, нім. *'gatyn* – широкі із самотканого ленного матеріалу шиті чоловічі штани, які носили мадярські і русинські селяни. Свої штани німці називали *'houzn* «Hosen». Зараз *'gátyá* (рус. *'gatyí*, *gaty'ke*; нім. *'gatyn*, *'gatyala*) позначає в мадярських, русинських і німецьких говірках нижню білизну, яку носять чоловіки і жінки; поряд з словом *'gatyí* серед всього українського і російського населення Закарпаття вживається російське (рос.) слово *трусци* «трусцы». Для захисту одягу німці при різних роботах використовували передник із сильної тканини, це нім. *'šurts* «Schürze» > мад. *'šurts*, рус. *'šurts*. Згодом цим словом стали позначати всякий «фартух» < нім. «Vortuch», який використовувався жінками при роботі в кухні, в господарстві і навіть просто як частина верхнього одягу.

У минулому русинські і мадярські селяни носили саморобну обув – це рус. *pástá'le* > мад. *'postolá*, нім. *pos'tuln*; мад. *'bočkor* «*bockor*», > рус. *báč'kàre*, нім. *boč'kàrn*, які виготовлялися з шкіри худоби у вигляді своєрідних мокасинів. Німці позначали цими словами обув мадярів і русинів; самі вони свою обув (*'šux* «Schuh», *'štívl* «Stiefel») заказували у шевця (нім. *'šustr* > мад. *'šuster*, рус. *'šuster*) або купували на *'plats'* *'pjats* «*Marktplatz*» (ринку) < мад. *'pijàs* > рус. *'pjats* < італ. *pià'sa* «*piazza*».

Шапкою для чоловіків служив *'kalap* «капелюх», нім. *'kalap* «Hut» < мад. *'káláp* «*kalap*» < нім. *'kape* «*Kappe*» < лат. *'cappa*; німці називали словом *'kalap* своєрідну форму капелюхів мадярів і русинів; в різних районах русини вживали слова-паралелі *kle'ban*, *kre'sanya*.

Взаємодія культур просліджується на лексичній, що позначає харчі і напої. Поширені були

різні види каші: мад. 'kašà «kása» < слав. 'kaša (рус. 'kaša < укр., рос. 'kaša «каша», чесь. 'kaše «kaše»). Різні назви мали каші з кукурудзи – рус. *tâ'kan* > нім. *tâ'kan*, 'tukan, мад. 'tokân; рус. 'čer, нім. 'čir; мад. 'puliskâ, рус. і нім. 'puliska < італ. *pu'lenta* «polenta»). Дана італійська етнокультурна реальність могла попасти у говірки мов Закарпаття, коли у кінці 60-их років 19-го ст. угорські залізничні компанії запросили значну кількість італійських будівельників для спорудження мостів, віадуктів, тунелів тощо. Одна з улюблених видів каш італійців була саме *pu'lenta*. Етнореалією, запозиченою з іншого регіону можна вважати чеські 'knedlički «knedlík, knedlíček» > рус. 'knedleke, мад. 'knedli «knédli», нім. 'knedln < нім. літ. «Knödel»). Відомим для всіх етносів Закарпаття є овечий сир: рум. 'brândza «brânză» > рус. 'brendza (укр. «бринза»), мад. 'brindzâ «brindza», нім. 'brindze, 'brinza. Іншим відомим всім харчем є млинець: рус. *pala'činta*, мад. 'pálâčintâ, нім. *pala'činkl* < з австрійського варіанту слова «Palatschinken»). Загально відомими є різдвяні рус. *bâbaly'ke* > нім. *bâ'bajkeli*, мад. 'bâbalykâ та пасхальна рус. 'paska > мад. 'paskâ, нім. 'paska. Серед напоїв поширеною є горілка зі слив: рус. *slev'janka*, *slevâ'vetsya* > мад. 'šlívâvitsâ, нім. 'šligâvits; та горілка з виноградних віджимів: мад. 'törkôly «törköly» > рус. *terke'lyanka*, нім. 'terkej, 'törköl. Загальну поширеність одержала російська «водка»: рус. і нім. 'vâtka, мад. 'vodkâ. Популярними в Закарпатті є мінеральні води, які черпаються прямо з джерел: рус. 'borkut, мад. 'borkutviz, нім. 'borkutvâse, де мад. viz «vîz» та нім. vâse «Wasser» означають «вода».

Не ясна мотивація запозичення деяких назв тварин. Так, наприклад, «півень» називається всіма закарпатцями мадярським словом 'kâkâš «kakas» > рус. та нім. 'kâkâš, яке має власні мовні паралелі: рус. *ko'hut* та нім. 'hân «Hahn». Те ж саме стосується слова «осел», яке відоме русинам і німцям під мадярською лексемою 'šamar «szamar» переважно з переносною семантикою

для позначення тупої і впертої людини. Не мотивованими здаються запозичені німцями з русинських говірок слова 'kačka «šente», 'žaba «Frosch», *tru'sak* «Kaninchen», 'haran «Schafbock» для позначення «вівці» як тварини взагалі, і ін., адже назви цих тварин в німецькій мові належать до активного словникового складу.

У повоєнний час увійшли етнокультурні елементи росіян. Так, наприклад, під час весілля гості скандують «Горько! Горько!» > рус. 'hârkâ!, мад. 'gorko!, нім. 'horkâ!. Всі купують або готують «пельмени» > рус. і нім. *pely'menyi*, мад. 'pelményi. Через російську мову проникли у говірки української, угорської і німецької мов Закарпаття етнореалії далеких регіонів, наприклад, *ka'vun*, *kabač'ke*, *ženy'seny*, *čebu'reki*, *ma'xârka*, *ra'gu*, *gogo'sare*, *kâm'sa*, *i'zyum*; *kaftan*, *sara'fan*, *ku'fajka*, 'valyanke і ін. До наслідків етнокультурного впливу відносяться також запозичення цілого ряду раніше не вживаних зворотів, фразеологізмів у тому числі лайок, пословиць і т. ін.

Значна частина давніх запозичень замінено словами з нормативної української мови, наприклад, «драбина» замість рус. 'lujtra, мад. 'letrâ < нім. 'laitr «Leiter»; провітрювати замість рус. *luftâ'vate*, мад. 'luftolni «szelezni» < нім. 'luftn «lüften» і багато інших, що може бути темою окремого дослідження.

Примітка: для спрощеної передачі слів форм закарпатських говірок української, угорської і німецької мов використовується міжнародна фонологічна транскрипція з такими знаками: /y/ – для палаталізації приголосних звуків (нь – /ny/,ть – /ty/, ль – /ly/ і т.д.), /l/ для наголосу, /e/ – для закритого **и** (сила – 'šela), /ɛ/ – для відкритого **е** (село – se'lâ), /à/ – для відкритого **о** (тот – 'tât), /ol/ – для закритого **о** (кров – 'krov), /š/ – для **ш** (шість). /č/ – для **ч** (чому). /ž/ – для **ж** (жаль), /ts/ – для **ц** (цей – 'tsej). Інші знаки взяті з латинського алфавіту.

ЛІТЕРАТУРА

- Балагури Э. Население Верхнего Потисья в эпоху бронзы. – Ужгород, 2001.
 Гранчак І.М., Ілько В.І. Криза феодално-кріпосницької системи і зародження капіталістичних відносин.
 Нариси історії Закарпаття. Т. І, розд. VI. – Ужгород, 1993. – С. 193-255.
 Дзензелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. – Київ, 1969.
 Меліка Г. І. Німецькі культурні взаємини в інтеретнічному просторі Закарпаття// Матеріали науково-практичної конференції «Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті». Ужгород, 1997. С. 149-158
 Котигорошко В.Г. Проблеми формування і розвитку культури Верхнього Потисся. В збірн. Карпатика. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття. – Вип. І. – Ужгород, 1992. – С. 32-46.
 Лизанец П.Р. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття: Венгерско-украинские межъязыковые связи. – Будапешт, 1976. – 683 с.

- Лизанец П. М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. Ч. III. – Ужгород 1976. – 327 с.
- Павленко Г. В. Німці на Закарпатті. – Ужгород, 1995.
- Рот А. М. Венгерско-восточно-славянские языковые контакты. – Будапешт, 1973.
- Тиводар М. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX – першої половини XX ст.)// Карпатика. Етнічні та історичні традиції населення українських Карпат кінця XVIII-XX ст. – Вип. 6. – Ужгород, 1999. – С. 4-64.
- Чучка П. П. Антропомія Закарпаття: Дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1969.
- Bidermann H. Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte. Zweiter Theil, erstes Heft. – Innsbruck 1867.
- Brachetti F.I., Falk M. Kaiserthum Oesterreich. In: Allgemeine Weltkunde. – Pest, Wien, Leipzig, 1860. – С. 845-918.
- Gabriel F. Přehled vývoje socialne-hospodářských pomerů na Podkarpatské Rusi v minulosti// Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – С. 43-52.
- Hodinka A. Die Ruthenen// Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bd. V Ungarn. – Wien 1900. – С. 401-418.
- Hvozdiak O. Deutsches Lehngut in den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens// Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. – Satu Mare – Tübingen, 1999, С. 404-422.
- Kozauer N. Die Karpaten-Ukraine zwischen den beiden Weltkriegen. – Esslingen, 1979.
- Lehoczy T. Beregvármegye monográhiájá. – Ungvárott, 1881. – (1 т.).
- Melika G. Spracherhaltung und Sprachwechsel bei der deutschen Minderheit von Transkarpatien// Germanistische Mitteilungen, 1993. – № 37. – С. 93-104.
- Melika G. Entstehung, Entwicklung und Auflösung der deutschen Siedlungen in Transkarpatien// Karpatenjahrbuch-1995. – Stuttgart 1994. – С. 33-46.
- Melika G. Widerspiegelung der interethnischen Wechselwirkung im Lehngut der deutschen Mundarten der Karpaten-Ukraine// Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. – Satu Mare – Tübingen, 1999. – С. 423-445.
- Ondrouch V. Z nejstarých dějin Podkarpatské Rusi// Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – С. 38-42.
- Larousse, petit en couleurs/ Red. Claude Dubois. – Paris, 1980.

ZUSAMMENFASSUNG

WIDERSPIEGELUNG ETHNOKULTURELLER WECHSEWIRKUNG IN DEN MUNDARTEN VON TRANSKARPATIEN DER UKRAINISCHEN, UNGARISCHEN UND DEUTSCHEN SPRACHE

Melika G. (Ushhorod)

Im Beitrag wird das Lehngut der oberösterreichischen Mundart von Ust Čorna nach den Sphären des Gebrauchs betrachtet. Dabei unterscheidet ich drei Arten von Entlehnungen: Die Ethnorealien als fremdsprachige Wörter (slawische, rumänische, ungarische), die Besonderheiten der ethnischen Gruppen nennen, aber nur eine deutsche Mundart Transkarpatiens entlehnte; die Regiorealien auch als ethnische Bildungen, die jedoch alle deutschen Mundarten des Gebiets gebrauchen, sowie von Idiomen der übrigen Sprachen ihm Verkehr vorkommen. Eine dritte Schicht von Entlehnungen bilden die Transferen, die infolge des zivilisatorischen Prozesses von allen Sprachen übernommen wurden und überregionale Verbreitung haben können.

РЕЗЮМЕ

ОТБРАЖЕНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ГОВОРАХ ЗАКАРПАТЯ УКРАИНСКОГО, ВЕНГЕРСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ

Мелика Г.И. (Ужгород)

В статье рассматривается заимствованный словарный состав говоров немцев Закарпатья, который отображает межязыковое взаимодействие немцев с окружающей этнической средой. По распространению и употреблению заимствований выделяются три слоя – это 1) этнореалии, которые называют предметы какого либо этноса области и употребляются только одним из немецких говоров Закарпатья; 2) региореалии, называющее этнореалии, которые имеют региональное распространение и употребляются представителями всех языковых идиомов области; 3) заимствования, проникшие в говоры и нормативные языки вследствие процесса цивилизации и которые в большинстве случаев являются лексическими интернационализмами.